

אוניברסיטת בר-אילן

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו ע

פרשת תצוה, תשס"ד
מספר 538מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

יסוד ההצלה בפורים - התפילה

על יד ה' ומעורבותו הסמויה בסיפור המגילה העמידונו בהרחבה חכמי התלמוד והמדרש, ואם נוסיף להם את פירושי רבותינו הראשונים והאחרונים, אשר הלכו בדרכם, מהרה יתברר, שמגילה זו, מראשיתה ועד סופה, על כל ענייניה ופרטיה, אינה אלא מסכת מופלאה ומאלפת של השגחה שמימית ואהבת ה' את עמו ישראל! אכן, גם זאת לימדונו, כי הגורם העיקרי שבגללו זכו ישראל לאותה השגחה מיוחדת ולפעולת ה' להצלתם, לא היה אלא התפילה! - על עניין זה ועל היקפו ברצונו לעמוד כאן.

ראש וראשון למתפללים בסיפור המגילה היה מרדכי. כך דרשו חכמינו את שמות אבותיו¹ (מגילה יב, ע"ב): "בן יאיר (אס' ב:ה) - בן שהאיר עיניהם של ישראל בתפלתו, בן שמעי (שם) - בן ששמע א-ל תפלתו, בן קיש (שם) - שהקיש על שערי רחמים ונפתחו לו". חז"ל גם העמידונו ביתר פירוט על תפילותיו השונות במהלך האירועים המתוארים במגילה.

כבר בעניין המשתה שעשה אחשוורוש "לכל העם הנמצאים בשושן הבירה, למגדול ועד קטן" (א:ה), נאמר בתרגום ראשון (א:י), כי מרדכי התפלל לה' מן היום הראשון של המשתה עד היום השביעי, וביום השביעי, שהיה שבת, עלתה זעקתו וזעקת הסנהדרין לפני ה'.² לאמור: 'מעשה ושתי', אשר אירע עוד באותו יום, בזכות התפילות הללו אירע, ומעשה זה, כידוע, סלל את הדרך לבחירת אסתר ולהצלת ישראל, ואף יש שראו בו את "עיקר הנס"³!

גם בהמשך, כאשר נלקחה אסתר לבית המלך, מסופר (ב:יא) כי "בכל יום ויום מרדכי מתהלך לפני חצר בית הנשים לדעת את שלום אסתר", ונראה מתרגום ראשון (שם) שמרדכי התפלל על שלום אסתר. ובעיקר, כאשר נשלחו 'אגרות ההשמדה', "והדת נתנה בשושן הבירה", מסופר על מרדכי "ויזעק זעקה גדולה ומרה" (ד:א), ומלמדים מדרשי חז"ל⁴ כי בזעקה לה' מדובר, ובתפילה לעזרתו!⁵

בחלוף כמה ימים, כאשר החלה מפלת המן, והוא בא להלביש את מרדכי ולהרכיבו על הסוס, מלמד הבבלי (מגילה טז, ע"א) כי מרדכי עסק ב"צלותיה". ולאחר מכן, כששב "מרדכי אל שער המלך", מבאר הבבלי (שם): "ששב לשקו ולתעניתו", ובתרגום ראשון נאמר (שם): "והוה מודה ומצלי עד רמשא".⁶ ועל כל

¹ גם שמו נדרש על התפילה. על המילים "איש יהודי", שבתחילת הפסוק, נאמר בתרגום ראשון: "גבר חסידא ומודה ומצלי קדם א-להא על עמיה". ועל "ושמו מרדכי" נאמר בפרקי דר"א, פ"נ: "לפי שהיתה תפלתו נכנסת לפני הקב"ה כמרדכי" (היינו כקטורת, וכפי שתרגם אונקלוס את "מר דרור" [שמ' ל:כג]: "מירא דכיא").

² לפי המשך דברי התרגום נראה, שתפילתם הייתה שיערכב ה' את משתה המלך ושריו. ובתרגום ראשון, אס' א:יד, נאמר מפורשות שעל כך התפללו בני יששכר, ומן הסתם, זו הייתה גם תפילת מרדכי והסנהדרין. ראה: ר"מ רוז, **מאורות המגילה** (תרגומי המגילות המבוארים), ב"ב תשנ"ה, אסתר, עמ' מב, הערה קעד.

³ ראה: ר"מ סופר (החת"ם סופר), **תורת משה** (ע"ה), שמות, מהד' ירושלים תשנ"ה, אסתר, עמ' קסז.

⁴ אגדת אסתר, פרשה ד, שם; פרקי דר"א, פ"נ. וראה גם: אסתר רבה, ז, יד, המסופר על אליהו ומרדכי.

⁵ בעניין זה הוסיף ר"י לורברבוים מליסא, **מגילת סתרים**, שם, ולימדנו: "ולכך קרע בגדיו... להורות כי גזרה כלה ונחרצה יצאה מפי הש"י, ולא יחזורו אחר סיבות (היינו אמצעים טבעיים של השתדלות לפני המלך לבטל הגזרה), כי נגד גזירת הש"י לא יועיל סיבות, ורק תפלה ותחנונים ירבו, אולי יעשה אלקים לבטל הגזירה".

⁶ מכך שמרדכי המשיך להתפלל לה' גם לאחר שראה במפלת המן, לימדונו בעלי המחשבה והחסידות, כי זאת ההנהגה הראויה לכול, לאמור: גם לאחר שנענו התפילות, יש להודות על העבר ולהמשיך להתפלל על העתיד, שהטובה שזכינו לה תמשיך ותתמיד, אף תתחזק ותתעצם. ראה למשל: ר"נ שטרנהרץ מנמירוב, **ליקוטי הלכות**

אלה באה קביעתם של חכמי המדרש (שמות רבה, לח, ד): "מי גרם למרדכי לבא לידי הגדולה הזאת? - אמור שהיה מתפלל בכל שעה"⁷

גם אסתר אחזה בתפילה. הייתה זו היא שדרשה ממרדכי, כאשר ניאווה לבוא אל המלך ולבקש על עמה: "לך כנוס את כל היהודים הנמצאים בשושן, וצומו עלי ואל תאכלו ... שלשת ימים לילה ויום" (ד:טז), ומבואר בתרגום ראשון ובמדרשים⁸ כי צום זה נועד לתפילות ביום ובלילה להצלחת שליחותה!⁹ ואף היא עצמה הרבתה בתפילות ובתחנונים על כך, כמובא בהרחבה במדרשי חז"ל.¹⁰

יותר מכך, כאשר עמדה בפני המלך וביקשה: "יבוא המלך והמן היום אל המשתה" (ה:ד), נתבאר בברייתא (מגילה טו, ע"ב), כי בכוונה תחילה זימנה את המן כדי להגביר את חרדת היהודים - "כדי שלא יאמרו ישראל אחות יש לנו בבית המלך, ויסיוח דעתן מן הרחמים".¹¹ אף לאחר מפתל המן ותלייתו, מסופר במגילה (ח:ג): "ותוסף אסתר, ותדבר לפני המלך, ותפל לפני רגליו, ותבך ותתחנן לו", ולימדונו רבותינו האחרונים,¹² כי פסוק זה מרמז על תפילות אסתר לפני "המלך", הוא מלכו של עולם!

ולא רק מרדכי ואסתר הרבו בתפילות לה', אלא גם יהודי שושן ויהודים במקומות רבים אחרים שבממלכת אחשוורוש. כאשר נשלחו 'אגרות ההשמדה' מספרת המגילה: "ובכל מדינה ומדינה, מקום אשר דבר המלך ודתו מגיע, אבל גדול ליהודים וצום ובכי ומספר, שק ואפר יצע לרבים" (ד:ג), ומבואר באסתר רבה (י, ט) "שעשו תפלה", שהרי "מה תקנה לשק ואפר בלא תפלה"!

גם צום שלושת הימים שנערך בשושן, וכל שכבות העם נטלו בו חלק, אפילו תינוקות של בית רבן, כמבואר במדרשים,¹³ עיקרו היה תפילה. גם על י"ג אדר, יום הקרבות בין היהודים לשונאיהם ברחבי הממלכה, מסופר כי היהודים "נקהלו וצמד על נפשם" (ט:טז), ומבואר בשאלות (מהד' הנצי"ב, ויקהל, סז): "מאי קהילה - יום תענית". ופשוט הדבר שתענית זו, שגזרו ישראל על עצמם ביום המלחמה, לא נועדה אלא לתפילות ותחנונים.¹⁴

כללו של דבר, הגאולה בימי הפורים, על שלביה, לא הייתה אלא "בזכות התפלה" (אסתר רבה, י, ט).¹⁵ וכך סיכם זאת המהר"ל:¹⁶ "הנס בימי המן היה בשביל שהש"י שמע תפלתו, ועל זה סובב כל המזמור של 'אילת השחר', שייסד אותו דוד על גאולה זאת, ולא היה גאולה שהגיעו ישראל לצרה, וזעקו אל הש"י, ושמע הש"י תפילתם, כמו זאת"!

ברוח הדברים הללו היו שאמרו,¹⁷ כי משום כך נקרא החג "פורים - על שם הפור", דווקא על שם הצרה, ולא על שם ההצלה, כשאר החגים, לפי שהצרה היא שעוררה את ישראל לתפילה, ורצו להנציח לדורות, כי הישועה בימי מרדכי ואסתר לא באה אלא מתוך הצרה שהביאה לתפילה!

זאת ועוד, את האמור בסוף המגילה: "לקיים את ימי הפורים האלה בזמניהם ... וכאשר קימו על נפשם ועל זרעם דברי הצומות וזעקתם" (ט:לא), היו שפירשו,¹⁸ כי בנוסף למצוות החג דרשו מרדכי ואסתר מעם ישראל לדורות, לעסוק ב"דברי הצומות וזעקתם", כדי ללמוד מכך על היחס הראוי לכל צרה, ולהכיר באופן הפעולה הנדרש מאיתנו - התפילה!

(מתורת ר"נ מברסלב), ח"מ, ח"ב, הל' נחלות ד', כ, מהד' ירושלים תש"ל, דף קז ע"ב-ע"ג; ר"ח פרידלנדר, שפתי חיים, מועדים ב, ב"ב תשנ"ד, עמ' קפא-קפב.

⁷ ועד כמה היה יקר בעיניו כל רגע ורגע של תפילה, יש ללמוד מאשר כתב הגר"א, **מגילת אסתר עם פירוש הגר"א השלם**, ירושלים תשנ"ב, עמ' קכו (ביחס לסירובו של מרדכי להחליף את בגדיו): "ולא קבל - פי', לא רצה לבדול משקו אפילו רגע אחד", וכבר עמד על כך: ר"ח פרידלנדר, **שפתי חיים** שם, עמ' קפ.

⁸ ראה: תרגום ראשון שם; מדרש תהלים (בוכר), מזמור כב, יח. וגם מן האמור להלן במגילה (ט:לא): "דברי הצומות וזעקתם" עולה, כי הצום היה מלווה בתפילות, שהרי זעקה היא תפילה, כאמור בספרי ואתחנן, כו.

⁹ עמד על כך בהרחבה הרלב"ג, בסוף פירושו לאסתר, התועלת השלשים וארבעה.

¹⁰ על תפילות אסתר, ראה למשל: אסתר רבה, ח, ז; ובהרחבה: תרגום שני, אסתר ה, א; מדרש תהלים (בוכר), מזמור כב. וראה גם: רי"ד אייזענשטיין, אוצר מדרשים, ח"א, תפלת מרדכי ואסתר, עמ' 64-66.

¹¹ ואמנם, בברייתא נאמרו עוד טעמים, אבל נתבאר שם בגמ', כי אסתר עשתה "ככולהו תנאי וככולהו אמוראי".

¹² פירוש הגר"א ע"ד הפשט (לעיל הערה 7), עמ' קעז-קעח; **ליקוטי הלכות** (לעיל הערה 6), דף קז ע"ג, והוסיף כי אסתר היא לימוד לכל כלל ישראל, לעסוק בתפילה תמיד, גם לאחר שרואים ישועות וניסים.

¹³ ראה: מדרש אבא גוריון, פרשה ד. ובהרחבה: מדרש אבא גוריון, פרשה ה, וכן הוא באסתר רבה, ח, ז.

¹⁴ כן מבואר בתנחומא בראשית, ג, וכן כתבו הרא"ש (מגילה, א) והר"ן (על הרי"ף, מגילה א ע"ב, ד"ה היכא), בשם ר"ת (ביחס לדברי הגמ': "י"ג זמן קהילה לכל היא"), וכן כתב הטור, או"ח, סי' תרפ"ו: "שבו נקהלו לעמוד על נפשם, והיו צריכין רחמים, ואנו עושין כמו שהם היו עושין בימי מרדכי ואסתר".

¹⁵ ויש המפרשים, כי אף המן הכיר בזכות זו ורצה למונעה, ראה: ר"א הכהן האיתמרי, **עיני העדה**, ח"א, אומיר, תרכ"ג, מגילת אסתר, דף קמח ע"א, ביחס למדרש (אבא גוריון, פ"ה), שהמן תכנן לתלות את מרדכי בזמן ק"ש.

¹⁶ ראה: **אור חדש** (על אסתר), הקדמה, מהד' ב"ב, תשל"ב, עמ' נד.

¹⁷ ראה: רב"מ ברנשטיין, **מעלות התפלה**, ב"ב תשמ"ו, עמ' קסד, בשם ר"י לוונשטיין.

¹⁸ ראה: **שפתי חיים** (לעיל הערה 6), עמ' קעט.

ובאמת, לתפילות ישראל ולזעקתם באותם הימים ישנו זכר ממשי ומעשי בחג הפורים, בדין המובא בבבלי (מגילה ד, ע"א): "ואמר רבי יהושע בן לוי: חייב אדם לקרות את המגילה בלילה ולשנותה ביום, שנאמר (תה' כב:ג): 'א-להי אקרא יומם ולא תענה, ולילה ולא דומיה לי'". בטעם דין זה כתב רש"י: "ולשנותה ביום - זכר לנס, שהיו זועקין בימי צרתן יום ולילה", ונמצא לדבריו, כי החובה לקרוא את המגילה פעמיים היא ביסודה זכר לריבוי התפילות של עם ישראל באותם הימים, ועד לסיבת ישועתם!¹⁹

להשלמת הדברים נציין, כי לאורך כל הדורות, לא נגאל עם ישראל ולא נושע מצרותיו אלא בתפילה. כך אירע בגאולה הראשונה - גאולת מצרים, כך אירע במלחמה הראשונה - מלחמת עמלק, וכך שוב ושוב במהלך הדורות מאז, ומלמדים חז"ל,²⁰ כי גם לעתיד לבוא, אין ישראל נגאלים אלא "מתוך תפילה"!

ד"ר בעז שפיגל
המחלקה לתלמוד

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ומדע

¹⁹ עמד על כך ר"ש ברעוודה, **קימו וקבלו** (בעניני פורים), ברוקלין תשנ"ג, פרק יא, עמ' קעא, והדגיש: "ודבר זה צריכים להודיע ולפרסם לדורות!"

²⁰ ראה למשל: על גאולת מצרים - דב' כו:ו-ז (ובתפילות מדובר כמבואר במדרשים); שמות רבה, לח, ד; מדרש תהלים, מזמור כב, כ. על מלחמת עמלק - ראש השנה, פ"ג מ"ח; זוהר בשלח, דף סו ע"א. על שאר הגאולות - שמות רבה שם. ועל הגאולה העתידה - מדרש תהלים, מזמור קו, ט; מדרש הגדול, שמ' ב:כה.